

Zonder verlangen zijn we nergens. Maar wat moeten we ermee? Arnon Grunberg gaat op zoek naar een antwoord

We zijn onderworpen aan een oneindig verlangen, schrijft Arnon Grunberg: naar seks, naar waarheid, naar allerlei banale zaken. Hoe daarmee om te gaan in deze tijden van ontgoocheling?

[Arnon Grunberg](#)

Dat het goede een verlangen is mag een gemeenplaats zijn, toch vermoed ik dat veel mensen bij het woord ‘verlangen’ niet direct aan het goede zullen denken. Er bestaan mensen die ernaar verlangen een heilige te worden, maar mijn indruk is dat verreweg de meeste mensen, onder wie ikzelf, verlangen naar banale zaken die voor de betrokkenen zelden banaal zijn. Zij die geen verblijfsvergunning hebben, verlangen naar een verblijfsvergunning, anderen verlangen naar een groter huis, een beter lichaam, een lievere partner, een baan met meer aanzien. De zieke verlangt naar gezondheid, de kale naar haar, de eenzame naar vrienden. Talloze Nederlanders verlangen naar een tijdperk zonder Mark Rutte, waaruit mag blijken dat democratie een systeem is dat verlangens tamelijk zelden vervult.

Vaak is het verlangen grensoverschrijdend van aard, maar velen weten zichzelf met de moed der wanhoop te beheersen. Om het op zijn protestants te zeggen: het verlangen naar de zonde is groot, maar in het gevecht met de duivel geven wij ons niet bij voorbaat gewonnen.

De stoïcijnen meenden dat wie het verlangen opgeeft, aan het lijden ontsnapt. Hoewel fatalisme een waardevolle overlevingsstrategie kan zijn – zeker nu de woede steeds vaker als deugd wordt aangeprezen – is het veel gevraagd om stoïcijns te blijven als pakweg je kind sterft. Het beste argument tegen stoïcisme is nog altijd dit oude joodse mopje: bid niet dat het lijden ophoudt, want dan houdt het leven op.

Deze beroemde samenvatting van de liefde van de Italiaanse schrijver Giuseppe Tomasi di Lampedusa (1896-1957) mag eveneens als afwijzing van het stoïcisme gelden: ‘De liefde; een jaar vuur, dertig jaar as.’ Hij suggereert, en ik ben dat met hem eens, dat dertig jaar as een redelijke prijs is voor een jaartje vuur.

Wat de woede als deugd betreft, daar klinkt grote vertwijfeling over de deugd in door. Dat ‘deugmens’ een scheldwoord is, geeft de omvang van die vertwijfeling aan. Toen ideologieën en religies nog autoriteit hadden, waren er leermeesters die hun volgelingen leerden deugd van ondeugd te scheiden, nu timmert iedereen zijn eigen deugd in elkaar. Ik zeg dit zonder nostalgie, maar als het om moraal gaat, zijn we allemaal hobbyisten.

Cultuur van ontgoocheling

Nietzsche meende dat het verlangen naar zekerheid – hij herkende dit zowel in religie als in wetenschap, ja waarin herkende het hij het niet? – voortkwam uit ‘een instinct van zwakte’. Velen van ons zouden beneveld zijn door ‘vermoeidheid, fatalisme, ontgoocheling, vrees voor nog meer ontgoocheling’.

Nu zijn er na Nietzsche verschillende figuren opgestaan en weer ondergegaan die met de vermoeidheid korte metten wilden maken, het neemt niet weg dat we onze cultuur de cultuur van de ontgoocheling mogen noemen en onszelf de ontgoochelden.

Hoever die ontgoocheling reikt, mag blijken uit het feit dat de laatste revolutionaire beweging de klimaatbeweging is, die hoopt het uitsterven van veel diersoorten inclusief de mens te voorkomen. Naast de laatste gletsjer en de laatste zwarte neushoorn het laatste ideaal: niet uitsterven alstublieft.

Aan het woord ‘bestaanszekerheid’, dat dagelijks van alle kanten op ons afkomt, kan men eveneens aflezen hoezeer onze cultuur die van de ontgoocheling is geworden. Niet de dood maar het leven wordt gevreesd, het zal niet meer lang duren voor levensvrees wordt opgenomen in het *Diagnostisch en Statistisch Handboek van Psychische Stoornissen (DSM)*.

Waar de ontgoocheling de trouwste huisvriend blijkt te zijn, zouden we ons juist niet moeten overgeven aan versterven of kieskeurig idealisme – dat laatste is een kenmerk van fanatisme – nee, wie de ontgoocheling als trouwste huisvriend heeft erkend, zou alles moeten willen. Verlangen is altijd ook reikhalzend uitzien naar de terugkeer van de ontgoocheling. Alleen zij die ten onrechte menen dat de clowns de anderen zijn, zullen die huisvriend vrezen. Vitale ontgoocheling, daar gaat het om.

Verlangen naar het goede

Na voorbereidend werk van de stoïcijnen heeft het christendom het verlangen pas goed in een kwaadaardig daglicht gesteld of, iets vriendelijker gesteld: het christendom heeft zijn grootste hartstocht gereserveerd voor het uitspelen van het verlangen tegen zichzelf. Verlangen naar het goede betekent daar juist ingaan tegen de verlangens die voor velen als vanzelfsprekend gelden. Zo komt Jezus (Marcus 10:17-30) een man tegen die naar het eeuwige leven verlangt. Hij vertelt dat hij altijd keurig heeft geleefd, overspel heeft gemedend, zijn ouders heeft geëerd, nooit meened heeft gepleegd en dat hij niet kan begrijpen dat hem het eeuwige leven dreigt te worden ontzegd.

Waarop Jezus antwoordt: ‘Er is één ding dat u niet hebt gedaan. Ga naar huis, verkoop alles wat u hebt en geef het geld aan de armen. Kom dan terug en volg Mij. Dan zult u rijk zijn in de hemel.’

Daarop wordt de man somber, want hij heeft behoorlijk wat bezittingen. Jezus maant zijn leerlingen vervolgens dat ze alles moeten achterlaten, zussen, broers, moeders, vaders, akkers, en ze zullen het honderdvoudige van wat ze hebben achtergelaten ontvangen. Jezus zegt bij Marcus vrij expliciet dat het honderdvoudige ‘in deze wereld’ ontvangen zal worden, en ‘in de toekomstige wereld’ het eeuwige leven. Bij Mattheüs (19:16-30) is het al minder expliciet. Johannes vermeldt de parabel helemaal niet, maar die kwam ook een tijdje en wat ontgoochelingen later.

Het menselijke verlangen was al voor het christendom herkend als vruchtbare bodem voor het brengen van mensen- en andere offers. Agamemnon offert zijn bloedeigen dochter Iphigeneia om de goden te verleiden gunstige wind te laten waaien. Er is het bekende verhaal van Abraham en Isaak, waar de beproeving deel gaat uitmaken van het verlangen (in Abrahams geval, het verlangen God te vertrouwen). De Griekse goden wilden de mensen niet op de proef stellen, ze wilden met hen spelen. Een wezenlijk verschil.

Het christendom, dat het lijden in het centrum van alles plaatst, de rest is periferie, ging de nadruk op zelfkastijding leggen. Het verlangen werd schuldig, daarmee werd uiteraard ook schoonheid verdacht. (Al bood veel religieuze kunst een stiekeme uitweg. De erotiserende Jezussen en Maria's zijn nauwelijks aan te slepen.)

Geef iets op, laat iets achter, pijnig uzelf een beetje of veel, en u zult worden beloond. Maar bedenk, kleine zelfpijnningen leveren ook kleine beloningen op.

Een eeuw of twintig later gaf het liberalisme zijn eigen invulling aan deze bijbelse parabel en het steeds beter getemde verlangen. Werk hard, betaal uw belasting tijdig, doe ook in uw vrije tijd een beetje normaal en u zult worden beloond met een eigen huisje met voortuin en burens die u vriendelijk dag zeggen, als niet in Amsterdam dan wel in Waalwijk. De voortuinen vielen tegen, de huisjes waren op en de burens bleken slechts een bron van overlast, dat krijg je met beloften die nog in dit leven moeten worden waargemaakt.

Schier oneindig

Wij zijn, zoveel mag duidelijk zijn, onderworpen aan het verlangen. Ons economisch systeem, of we dat nu kapitalistisch of postkapitalistisch noemen, is gebaseerd op een schier oneindig verlangen. De oneindigheid, die impliceert dat onze begeerten principieel onvervulbaar zijn, zou ons moeten doen beseffen dat niet alleen de ontgoocheling maar de grensoverschrijding zelf in het verlangen woont. Waar de begeerte zich op richt, is voor de begeerte zelf niet zo belangrijk, of we er nu naar verlangen de planeet te redden of zo snel mogelijk multimiljonair te worden, het verlangen zelf blijft onderhevig aan de wet van het verlangen.

Die wet schrijft bijvoorbeeld voor dat waar alles te krijgen is en niets verboden, geen verlangen meer bestaat. God verlangt niets, Hij deelt hooguit bevelen uit, maar dat is iets anders. De Grieken zagen dat hun goden daardoor iets wezenlijks misten en zij lieten die goden vol jaloezie naar de stervelingen kijken, sterker nog, zij lieten de goden sekstoerisme bedrijven, omdat wij hadden wat zij moesten missen: hartstochtelijk verlangen.

De oneindigheid van het verlangen betekent ook dat de ware bevrediging lonkt in de dood. Of daarmee elk verlangen een doodswens in zich draagt, gaat me te ver. Maar waar er niets meer waard is om voor te sterven, daar wordt het verlangen zelf een stervende plant. Waar niets anders meer wordt verlangd dan het minimaliseren van risico's (bestaanszekerheid) zal het leven, het laatste overgebleven risico, zich vooral kenbaar maken door permanente onvrede. Het zijn niet de criminelen noch de energieprijzen, niet de asielzoekers, ook niet inkomensongelijkheid, zelfs niet de premier, het is de cultuur. Waar de grootste wens en het kleinste risico elkaar overlappen, daar staart men in een leegte die zelfs niet met kanongebulder op te vullen is.

Een dilemma

De behoefte om een verlangen te kennen waarvoor men bereid is te sterven is een dubbelzinnige aangelegenheid, dat mag duidelijk zijn. Kunst, religie en literatuur hebben elk op eigen wijze een uitweg geboden uit dit dilemma: hoe te sterven voor een verlangen zonder er meteen aan dood te gaan? Oftewel: hoe de grens te overschrijden zonder fataal letsel op te lopen?

Theoloog en filosoof Marc De Kesel (66) schreef een interessant boek over het verlangen getiteld *Seks in biopolitieke tijden – Levenskunst met Foucault en Lacan*. Makkelijk is de tekst niet, maar Heer verlos ons van de makkelijke boeken, als niet het hele jaar door dan toch ten minste tot diep in de herfst.

Foucault en Lacan roepen in bepaalde kringen veel weerstand op. Laten we daar meteen even bij stilstaan. De filosoof Michel Foucault (1926-1984) wordt verweten dat hij, en met hem het hele postmodernisme, ons beroofd zou hebben van de waarheid. De Kesel laat terloops zien dat dat geen recht doet aan wat Foucault werkelijk heeft geschreven.

Foucault stelde hooguit dat niemand de waarheid kan bezitten en dat het zoeken naar waarheid altijd weer de vorm van een machtsspel zal aannemen. Al was het maar omdat elke menselijke relatie, en vermoedelijk geldt dat voor de meeste levende organismen, een machtsrelatie is. Machtsspel is eerder op zijn plaats dan machtsstrijd, aangezien het woord 'strijd' wetteloosheid suggereert, anarchie, terwijl de meeste machtsspelen, of die nu plaatsvinden in de politiek, de universiteit, het bedrijfsleven, de journalistiek, de kunst of de literatuur, volstrekt zijn geritualiseerd. Tot zover Foucault.

Gevangen in onze eigen mythologieën

De psychoanalyticus Jacques Lacan (1901-1981) doet zo mogelijk nog meer wenkbrauwen fronsen omdat menigeen in hem een charlatan dan wel een mysticus ziet. Het verschil tussen die twee is inderdaad niet altijd helder. Ik geef toe dat ik Lacans werk alleen ken via zijn exegeten, maar soms is dat het beste.

Eerst de psychoanalyse. Wat is dat eigenlijk? Niet meer dan het besef dat mensen gevangenzitten in hun eigen mythologieën, waarover zij maar gedeeltelijk beschikken. Wij worden immers geboren in mythologieën, dat wil zeggen, onze geschiedenis openbaart zich aan ons door middel van geheimen, stiltes en verbasteringen.

De analyticus probeert door middel van taal oefeningen (praattherapie) mensen een wat vrijere omgang te bieden met hun eigen mythologieën.

Om het nog simpeler te zeggen, Freud meende dat het hoogmoed was te denken dat je geen blinde vlekken hebt. Zoals in het goede de grensoverschrijding schuilt die vermoedelijk niet meer goed te noemen is – het goede is immers niets dan het verlangen naar het goede – zo bevindt zich diep in de redelijkheid de onredelijkheid.

Om het op zijn nietzscheaans te zeggen: de mens wil zich onderwerpen, of het nu aan de rede is of aan het verlangen, en in die onderwerping zit de absolute onredelijkheid. Ik meen dat, veel meer dan de doodswens zelf, de wil om onderworpen te worden de essentiële eigenschap is van het verlangen. Juist ook waar het verlangen zich voordoet als machtsdrift, want machtsdrift wil de grens opzoeken waar de macht eindigt en de val of de onderwerping begint.

Was dat niet zo geweest, zouden mensen goden zijn.

De Kesel polemiseert op beschaafde wijze met Foucault en zijn vierdelige reeks *Geschiedenis van de seksualiteit* (het laatste deel is onvoltooid, Foucault stierf). Hij meent dat Foucault te harde oordelen velde over de psychoanalyse, maar dat is het minder interessante deel van dit boek. De Kesel is op zijn best als uitlegger van Foucault, hij is als het ware de Marcus van Foucault.

Foucault omschreef de drijvende vraag achter *Geschiedenis van de seksualiteit* als volgt: 'Hoe hebben de betrekkingen tot de objecten van het weten zich ontwikkeld?'

De Kesel zegt het simpeler: 'Hij wil weten waar onze preoccupatie met 'seks' vandaan komt en hoe 'seks' gekoppeld is geraakt aan 'waarheid'.'

Ons verlangen naar waarheid en seks zijn niet goed van elkaar te scheiden, al was het maar omdat wij in een cultuur leven waarin de veronderstelling dat de waarheid zich zal onthullen in onze seksualiteit levendig is.

Het verlangen was en is schuldig en die schuld is altijd ook seksueel van aard. (Mensen die geen kinderen meer willen krijgen voor het klimaat zijn feitelijk bezig aan een theologische vernieuwing van een oeroude schuld.)

Dus nogmaals: zonder verlangen geen biechthokje, zonder seks geen waarheid. De obsessie met pedofilie legt vooral de angst bloot dat er straks geen zonde meer zal zitten in de waarheid, en hoe kunnen we de waarheid dan nog vinden?

Verlangen en schuld

Geschiedenis van de seksualiteit vertelt feitelijk hoe de mens een verlangende en daarmee schuldige entiteit werd. Waarmee de deugd en de straf als onlosmakelijk duo op de voorgrond traden. Hoe kun je deugdzaam zijn als je de schuldige niet straft?

De oude Grieken, die niet te maken hadden met een God die de mens continu beproefde maar met spelende goden, zagen in de seksualiteit een vorm van zelfzorg. Ook die zelfzorg is niet grenzeloos en hoewel de Grieken graag wijsheid ruilden tegen seks met jonge jongens, doet De Kesel zijn best van de Griekse wijsgeren geen pederasten te maken. De gevolgen zouden in dit tijdsgewricht ook niet te overzien zijn. Plato verbannen. Misschien zou zelfs een Kamerlid voorstellen het leren van oud-Grieks aan minderjarigen strafbaar te stellen.

Wat Foucault, in de woorden van De Kesel, uitstekend aantoont, is dat de zogenaamde seksuele bevrijding die ons zou hebben moeten bevrijden uit de dialectiek van schuld en verlangen geen bevrijding was. Die zogenaamde bevrijding was slechts een neveneffect van de biopolitiek waarbij de staten het leven van hun staatsburgers begonnen te beheren,

inclusief voortplanting en daarmee seksualiteit. Het ‘produceren’ van seks werd anders gezegd een staatsaangelegenheid.

Een seksuele paleisrevolutie

Historici hebben erop gewezen dat die biopolitiek (het beheer van de mens door de staat), anders dan Foucault denkt, geen uitvinding is van de moderniteit maar veel verder teruggaat. Dat is Foucaults omissie, maar doet niets af aan zijn belangrijke punt: dat de tegenmacht van de jaren zestig geen werkelijke tegenmacht was, maar een voortzetting bleek van het oude discours. De wachttorens moesten worden bevolkt door andere wachters, de wachttorens zelf bleven intact. Een seksuele paleisrevolutie.

Werkelijke revolutie zou betekenen dat de wachttorens en grenswachters van de grond af aan anders worden gedacht. Het is de vraag of het jargon en de instrumenten waarmee wij weerstand, opstand, ongehoorzaamheid associëren geschikt zijn voor een dergelijke transformatie.

‘Wij verlangen, en dat verlangen is ook altijd een verlangen naar de waarheid. Maar op de plaats van die verlangde waarheid is niets’, schrijft De Kesel.

Daarmee is niet bedoeld dat waarheid niet bestaat, maar dat ook het verlangen naar waarheid fundamenteel onvervulbaar is.

Zich beroepend op Lacan stelt De Kesel dat wij niet aanwezig zijn bij het zelfverlies waar het verlangen op uit is, ik zou zeggen de onderwerping. Waar wij erbij aanwezig willen zijn, waar de realisering van onze verlangens al te reëel wordt en de wereld van de symbolen (de symbolische orde) verlaten wordt, ik zou zeggen de wereld van het spel, daar begint de misdaad. Het machtsspel wordt machtsstrijd.

Wat blijft is dit: je moet jezelf zien kwijt te raken, niet via de ongenaakbare wegen van boeddhisme, stoïcisme of verslaving, die elk hun eigen wachttorens hebben. Nee, ongemerkt, spelenderwijs. Om vervolgens pogingen te doen jezelf opnieuw uit te vinden.

Want het verlangen is eindeloos. Niet schaamte, maar verlangen zal ons overleven.

*